

Балаж Балог
(Будапешт, Угорщина)

ПРО УГОРСЬКІ ГРОМАДИ В ЗАХІДНІЙ ПЕНСИЛЬВАНІЇ

Статтю присвячено етнографічному опису життя та звичаїв угорців Західної Пенсильванії, які іммігрували зі своєї Батьківщини на початку ХХ ст. Здійснено аналіз основних причин масового переселення угорців, на основі результатів польових досліджень охарактеризовано життя угорців на чужині в нових для них економічних, соціальних та культурних умовах, виокремлено головні чинники, які спричинили зникнення угорської громади в Сполучених Штатах Америки.

Ключові слова: угорська громада, Західна Пенсильванія, Вінтондейл, угорські кальвіністи.

The article deals with an ethnographical description of the life style and customs of the Western Pennsylvania Hungarians, immigrated from their Motherland at the beginning of the XXth century. The author analyses the main reasons of the mass migration of the Hungarians. On the basis of his field research the life of the Hungarians in a foreign country, in the new economic, social and cultural surroundings is characterized. The main factors, which caused the decline of the Hungarian community in the Unites States of America, are emphasized.

Keywords: Hungarian community, Western Pennsylvania, Vintondale, Hungarian Calvinists.

Статья посвящена этнографическому описанию жизни и обычаев венгров Западной Пенсильвании, которые иммигрировали со своей Родины в начале ХХ в. Проанализированы основные причины массового переселения венгров, на основании результатов полевых исследований дана характеристика жизни венгров на чужбине в новых для них экономических, социальных и культурных условиях, выделены главные факторы, вследствие которых венгерская община в Соединенных Штатах Америки практически исчезла.

Ключевые слова: венгерская община, Западная Пенсильвания, Винтондейл, венгерские кальвинисты.

Під час проведення перепису населення в Сполучених Штатах Америки в 2000 році 1 398 723 особи вказали, що вони мають угорське походження. Однак менше 10 % цього населення – близько 120–130 тис. осіб – у повсякденному житті постійно говорять угорською мовою [24]. На відміну від угорських громад у Нью-Йорку, Клівленді та Нью-Брунсвіку, громада Західної Пенсильванії не вважається густонаселеним етнічним центром, але все ж вона заслуговує на окрему увагу науковців через низку причин¹. Угорські поселення цього регіону належать до одних з найдавніших в історії міграції угорців до США. Угорці почали масово переїздити до Америки в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., намагаючись утекти від бідності, яка спіткала селян. (На зламі століть до Америки масово мігрували вихідці з Південної та Східної Європи [27, с. 145–164]). Протягом п'яти десятиліть до Першої світової війни близько 25 млн європейців мігрували до Сполучених Штатів [19], з них 2 млн – це громадяни

Угорщини, з яких близько 650–700 тис. осіб були етнічними угорцями [36, с. 21]. Майже всі угорці, які приїхали до США на зламі століть, були селянами, які володіли невеликими земельними наділами або й зовсім нічого не мали і в Америці знайшли роботу на вугільних шахтах, сталеливарних заводах або на будівництві залізниць. Так, майже 90 % угорських мігрантів з угорських селян перетворилися на американських шахтарів і сталеварів у північно-східних штатах, де динаміка промислового зростання надзвичайно гостро потребувала робочої сили². Перші угорські громади з'явилися в Західній Пенсильванії навколо міста Піттсбурга у регіоні, багатому на вугілля і не дуже віддаленому від сталеливарних заводів. У Піттсбурзі угорці мали свій іммігрантський квартал, Хазельвуд, який тривалий час називали «малою Угорщиною». Подібна ситуація, але в менших масштабах, склалася і навколо великих заводів у невеликих індустріальних центрах, де проживали тисячі угорців (МакКіспорт,

Джонстаун та Юніонтаун). У регіонах, де видобували вугілля, виникло багато окремих поселень з великою кількістю угорців-гірняків, як-от Вінтондейл, Спріндейл, Дейзітаун тощо³.

Переважає більшість угорців мігрували до Сполучених Штатів ще до Першої світової війни, зокрема й вуглярі та сталевари Західної Пенсильванії. Спершу вони планували влаштуватися на нових землях, попрацювати кілька років, а потім повернутися до Угорщини. І справді, з усіх, хто приїхав до Америки протягом Першої великої хвилі європейської міграції, саме угорські мігранти в переважній більшості повернулися додому. До Першої світової війни близько 15 % угорських іммігрантів, які зголосилися отримати американське громадянство, тобто ті, хто жив і працював у Сполучених Штатах Америки протягом п'яти років, таки його отримали [24, с. 8.]. Економічна мотивація їхньої міграції полягала в прагненні заробити і заощадити достатньо грошей, аби після повернення до своїх сіл в Угорщині купити там земельні наділи. Власники приватних господарств, які працювали в США, регулярно надсилали додому листи з вказівками для своїх дружин та сімей, як вести сільське господарство, і, певна річ, допомагали їм, надсилаючи зароблені кошти⁴.

Зробивши попередній, хоча й досить лапідарний, огляд історії угорських іммігрантів зазначеного регіону, я хотів би виокремити ті соціально-антропологічні риси угорських громад, що їх вони виявляють сьогодні, маючи позаду майже сторічну історію⁵.

Окрім звичної роботи в бібліотеці, я також проводив пошуки в архіві Бетленхоум у містечку Лігоньєр. Узимку 2006–2007 років упродовж двох етапів польових досліджень я записав розгорнуті інтерв'ю у представників угорських громад навколо Піттсбурга⁶. Респонденти при цьому належали до різних вікових груп. Члени «першої угорсько-американської генерації», тобто ті, хто іммігрував до Першої світової війни, уже померли. Мій найстарший респондент народився 1910 року в США. Я також прагнув, щоб опитувані були представниками різних хвиль міграції: так звані «біженці» – люди, які приїхали після Другої світової війни, та «покоління п'ятдесят шостого року», які

прибули до Америки після 1956 року, після розгрому антирадянського повстання, здебільшого з економічних причин, але їх значно менше. Метою моєї праці було також проведення паралелей між групами, які приїхали пізніше, і громадами, що належали до першого або другого покоління, представники яких іммігрували до Першої світової війни. Опитування супроводжувалося вивченням побуту респондентів, їхнього повсякденного життя (одяг, звички, харчування тощо), а також здійснювався ретельний аналіз наявних сімейних документів, фотографій. У процесі проведення польової роботи ми зробили більше тисячі фото та записів інтерв'ю з найбільш інформованими респондентами.

Досліднику, який нині відвідує колишні угорські квартали та їхні поселення навколо закритих шахт і заводів, трапляється багато депресивних картин.

Промислові регіони, які динамічно розвивалися на перетині XIX–XX ст. і масово приваблювали людей своїми масштабними потребами в робочій силі, тепер надзвичайно виснажені, частково малозаселені, а тому поступово перетворюються на нетрища. Одним із прикладів занепаду колишньої шахтарської громади є Вінтондейл. Якщо в 1910-х роках його населяло більше 2 тис. осіб, то сьогодні загальна чисельність його мешканців зменшилася до 500 осіб [40]. Сім'я Берешів слугує вдалою ілюстрацією типової історії сім'ї угорських іммігрантів. Я провів опитування одного шахтаря з Вінтондейла – Яноша Береша, чий батько-селянин іммігрував до США в 1910 році⁷. Він залишив своє рідне село Батево на Берегівщині разом зі своєю дружиною, однорічним сином та деким зі своїх односельців⁸. Респондент Янош Береш (1915 р. н.) був одним із шести дітей, які народилися в сім'ї Берешів у Вінтондейлі. Він згадує, як у дитинстві його батьки хотіли повернутися на батьківщину. І якби не підписання Тріанонського мирного договору, яким завершувалася Перша світова війна, після чого їхня батьківщина – Підкарпаття (включно із селом Батево) – увійшла до складу новоствореної держави Чехословаччина, так би й було. «Наш дім пропав, чехи його забрали, – кажуть старі. – Нема куди йти додому, ми залишимося тут». У час, коли Янош Береш підріс, угорці

в цьому регіоні вже становили найбільшу етнічну групу, разом з менш чисельними італійцями, сербами, українцями-русинами, поляками та хорватами. «Вінтондейл був на 90 % угорським», – зазначав він. Він також згадує, що чув від старших людей у поселенні, що ще до 1908 року більшість шахтарів у цій місцевості були ірландцями чи італійцями, але після великого страйку шахтарів того року їхній етнічний склад змінився. Тоді угорців закликали припинити страйк, однак ці заклики через незнання ними мови залишилися для них незрозумілими [12, с. 1–2]. У кожному разі, колективна пам'ять найстарших представників громади зберегла багато прикладів суворої боротьби і навіть два вбивства – угорці померли від рук італійських та ірландських шахтарів. Засобом існування цілого поселення було видобування вугілля. Гірничодобувне минуле досі можна виявити в поселенні, яке постійно зменшується. Колишній Вінтондейл, яким він постає на архівних фотографіях, можна впізнати за структурою поселення, за церквами чотирьох різних конфесій⁹, за маленькими вуличками, які звиваються вгору по схилах гори від центральної вулиці і біжать по долині. Біля колишнього входу до шахти є невеликий шахтарський меморіальний парк і найдавніша сталеливарна піч у країні – Елайя, яка була збудована в 1845 році і яка досі перебуває в робочому стані [33]. Однією з найнезвичайніших будівель був нічліг, що дотепер стоїть на земельній ділянці Яноша Береша в кінці маленької вулички, яка звивається вгору. У нічлігу неодружені хлопці та чоловіки, які залишили свої сім'ї у рідній країні, знаходили прихисток. Це фактично було орендоване на півдня ліжко, розраховане на одну особу. Загалом у кімнаті спало стільки людей, скільки вона могла вмістити, бо шахтарі працювали позмінно, тому всі ліжка водночас були зайняті. Інакше кажучи, одне ліжко ділили між собою щонайменше два чоловіки, які працювали в різні зміни. До ліжко-місця додавалася миска гарячого супу. Власниками нічлігу були самі шахтарі, а прибирали і готували там їхні дружини¹⁰. Нічліг, що розміщений на наділі сім'ї Береша, був збудований у кінці 1910-х років, про що згадує сам Янош. Будинок, поряд із тим, у якому сьогодні доживає своє холостяцьке життя Янош

Береш, був збудований його батьками приблизно в 1920-х роках. Він має таку саму площу, що і нічліг, ще один поверх до будинку було надбудовано пізніше. Раніше сім'я Береша жила в новому будинку, а власники нічлігу – у старому. Нічліг складався з однієї кімнати площею три на п'ять метрів, яка вміщувала 4–5 мешканців водночас. (Це означало, що загалом там проживало 8–10 шахтарів, які працювали в різні зміни). Із часом такі нічліги почали траплятися дедалі рідше, однак їх ще можна було знайти у Вінтондейлі і в 1950-х роках. Напевно, варто перетворити таку будівлю на своєрідний краєзнавчий музей, зберігши там усе в тому стані, у якому воно залишилося, оскільки це вже останні види нічлігів не лише у Вінтондейлі, а, напевно, й у всьому регіоні. Батько Яноша Береша, Мігай, працював на одній шахті все своє життя і робив усе, від коління до завантаження вугілля вручну на вагонетку, аж поки в 1967 році шахту не закрили. Один з його п'яти братів помер ще в дитинстві через слабке здоров'я. Одна з його сестер, так і не вийшовши заміж, померла у Вінтондейлі. Троє його братів переїхали до Детройта в 1941 році і знайшли роботу на автозаводі. Вони одружилися з італійками та американками, і жоден з їхніх дітей сьогодні не розмовляє угорською. Янош Береш – єдиний із шести дітей, хто дотепер живе у Вінтондейлі. Історія його сім'ї – показовий приклад занепаду, старіння, вимирання громади, чії члени вирішили виїхати в пошуках іншої роботи і поступово асимілювалися.

У Вінтондейлі тепер проживає п'ятеро угорців, яким уже за 90 років і які досі пам'ятають, «яке то було гарне угорське життя». Двотисячна угорська громада дотримувалася традиційних свят, аж до 1970-х років хлопці ходили обливати дівчат на Великдень, а на Різдво співали колядки. Ще до 1950-х років у громаді святкували угорське весілля, а з Джонстауна привозили циган-музик, і всі танцювали чардаш. На вулицях Вінтондейла розмовляли переважно угорською аж до Другої світової війни. Майже всі його жителі тримали худобу, кололи поросят, зберігаючи свіжину у своїх коморах. У багатьох були копильні для м'яса. Усі жінки готували традиційні угорські страви¹¹. «А потім все швидко почало занепадати». У кальвіністській церкві проводили водночас

сорок конфірмацій для Яноша Береша і його однолітків. «Нас у неділю було так багато, що ми ледь уміщалися в церкві. Сьогодні на службу, яка відбувається раз у місяць, до церкви нас ходить восьмеро. Окрім пастора, мені більш нема з ким поговорити угорською».

Зрештою, хотілося наголосити на одному методологічному аспекті мого дослідження у Вінтондейлі. Мені було досить складно організувати зустрічі в угорських кварталах у промислових зонах. Спершу я з пастором звірив імена та номери телефонів людей, яких я планував опитати. Потім їм телефонував і призначав зустріч. Інколи респонденти зустрічалися зі мною лише за кілька днів після мого дзвінка. Мої польові дослідження у Вінтондейлі були подібні до тих, які я проводив у Центральній та Західній Європі (Угорщина, Австрія, Румунія, Словаччина). Зрештою, я почав ходити вулицями з фотоапаратом. Одного разу я просто під'їхав до церкви в селі, вийшов з машини, мені не потрібно було особливо придивлятися, щоб помітити, що штори на вікнах сусідніх будинків були відсунуті, і що за рухами «незнайомця» ретельно стежили. За кілька хвилин хтось вийшов до мене і запитав, що я роблю і чи не можуть вони мені чимось допомогти. Без будь-яких бюрократичних зустрічей та домовленостей мені вдалося визначити місце перебування мого основного респондента, Яноша Береша, про якого я все знав уже за кілька хвилин після свого приїзду до Вінтондейла. І не обов'язково всім пояснювати, хто ти і чого приїхав, видзвонювати всіх по телефону, а потрібно лише познайомитися з людьми без попередніх домовленостей, завівши розмову просто на вулиці, як це роблять у Європі.

Загалом усі промислові трудові громади в Західній Пенсильванії пережили розпад і руйнацію таку, як громада Вінтондейла. Найстаріші жителі змальовували апокаліптичний спосіб життя на заводах на березі річки Мононгахіла. Її долина витягнулася на 43 милі вздовж Піттсбурга, де не було нічого, крім заводів. Це був центр світового виробництва металу: «інколи не можна було побачити навіть власного носа через сажу в повітрі, а стіни будинків були чорні від сажі та бруду, який проник глибоко всередину». «Уночі здалеку можна було бачити червоне світ-

ло сталеливарних печей. Усе було вкрите металевою стружкою: віконні рами, вулиці, листя на деревах – геть усе». Людське життя нічого не вартувало на шахтах і заводах. Аварії на шахтах та нещасні випадки на виробництві траплялися ледь не щодня, і до того ж удвічі частіше з тими, хто щойно іммігрував, ніж з робітниками, які вже тривалий час тут працювали. Бо ті, хто лише приїхав, не знали мови і не могли зрозуміти правил техніки безпеки. Іншим фактором ризику для іммігрантів із села стала відсутність досвіду роботи на промисловому виробництві. Працівники зі Східної Європи трудилися десятками тисяч на великих заводах: завод в місті Хоумстед налічував 30 тис. робітників, національний завод з виробництва труб – 10 тис. [8]. Промислове виробництво набуло нечуваних масштабів: Сталеливарна корпорація Карнеджи за десять років з 1889 по 1899 збільшила виробництво сталі з 332 111 тонн до 2 662 412 тонн. Страйк проти надважких умов праці і низької заробітної плати був одразу придушений завдяки працевлаштуванню 350 нових робітників. Здавалося, Східна Європа була невичерпним джерелом дешевої робочої сили, і життя мешканців «поселення ханкіз» високо не цінувалося. І тому не дивно, що Сталеливарна корпорація Карнеджи і її наступниця Американська сталеливарна корпорація були першими підприємствами з бюджетом у мільярд доларів на зламі століть в Америці [3]. Починаючи з 1870 року в Пенсильванії 51 438 шахтарів померло через нещасні випадки, таким чином, кількість померлих угорських шахтарів вимірювалася тисячами¹². І не випадково, що обвинувачення найбільшій братській організації – Асоціації імені Вільяма Пена – висувалися саме в Пенсильванії. Традиційно Асоціація складалася з 13 шахтарів, які вносили по 13 доларів, щоб забезпечити бодай найменшу допомогу сім'ям шахтарів, члени яких померли внаслідок нещасних випадків на виробництві¹³. Основним місцем появи мережі соціальних інститутів угорської громади в США стала саме Пенсильванія. Окрім згаданої вище найбільшої та найдавнішої братської організації, у 1921 році було завершено спорудження й урочисто відкрито в Лігоньєрі Кальвіністський сирітський притулок, який був запроєктований як великий заклад ще починаючи з 1906 року,

оскільки в Піттсбурзі на той час функціонував лише скромний притулок для сиріт. Перша угорська кальвіністська церква в Сполучених Штатах Америки (1891–1903) була висвячена в Піттсбурзі. Перше покоління угорських американців – ті, хто втік від «аграрної депресії», – відповідало за створення системи соціальних інститутів, якими користувалися наступні покоління, і які належним чином не розвинуті аж дотепер. У попередні роки громада відчувала повільну дезінтеграцію системи соціальних інституцій. У Сполучених Штатах, незважаючи на скрутні життєві обставини, «без копійки грошей угорські селяни, які працювали з вогнем та залізом»¹⁴, робили вагомий внесок у розвиток громадських проектів, формування церкви та організацію допомоги хворим і немічним. Найстарше покоління, тобто ті, хто народився в 1920-х роках, досі пам'ятають ту безмежну зневагу та презирство, з якими перші англосаксонські іммігранти, які тоді були заможнішими за угорців, ставилися до них. Вони дали угорцям прізвища «ханкіз»¹⁵ і поселення їхнє називали «поселення ханкіз», фактично це були нічліги, що розташовувалися поблизу промислових заводів, без водопроводу та з туалетом на вулиці. Дуже часто про нещасні випадки повідомляли таким чином: «Кількість нещасних випадків на промисловому виробництві протягом останнього місяця становить 5 осіб та 12 ханкіз» [15, с. 148]. У працях із сучасної соціології можна побачити такий опис: «Ці недалеко люди (тобто нові іммігранти) є нащадками тих, хто завжди перебуває на маргінесі... Одного погляду достатньо, щоб упевнитися в принизливому становищі нових іммігрантів» [30, с. 286; цит. за: 20, с. 162]. Найстарше покоління і сьогодні згадує про те, що їхні батьки не хотіли розмовляти англійською, бо боялися, що їх висміють через помилки і погану вимову. «Мій батько гарно вивчив англійську мову, а от мати так і не вивчила. Вона боялася, що над нею будуть насміхатися, однак вона навчилася читати англійською, вона передплачувала журнали та завжди боялася, що будуть сміятися над її помилками. Коли мій менший брат одружився з американкою, лише тоді вона наважилася, спробувала розмовляти англійською мовою заради своїх онуків. Та говорила вона англій-

ською погано», – свідчить літній чоловік, який виріс у 10-тисячній угорській громаді МакКіспорт. «Я вчився розмовляти англійською мовою в школі. Доти я говорив англійською дуже погано, бо у сім'ї ми завжди розмовляли угорською мовою. Мої батьки завжди казали: діти мають розмовляти вдома угорською, а на вулиці – англійською. Такою була настанова, і вона діяла». Щоб позбавитися образ і насмішок, іммігранти з часом відмовилися від своїх народних звичаїв і почали вдягати своїх дітей так, як велося в місті, де вони жили. Сучасним прикладом формування комплексу меншовартості може бути літня жінка, колишня служниця, яка й донині носить традиційний селянський одяг вдома, а міське вбрання одягає, коли виходить на вулицю. Вона готує угорські страви для себе і, компенсуючи власну бідність замолоду, продовжує купувати найдорожчу угорську порцеляну. Її оселя має всі сучасні побутові зручності, від посудомийної машини до сушки, та однаково вона кладе ще один матрац поверх іншого, аби її ліжко було вищим, таким, як у традиційних селянських будинках Угорщини.

Протягом Першої світової війни Угорщина було союзником Німеччини і, відповідно, супротивником Сполучених Штатів Америки, тому листи іммігрантів своїм сім'ям, що перебували в старому світі, були певний час під заборонаю, яку пізніше було скасовано. У зв'язку із всезагальним характером їхньої церкви, релігійна дискримінація проти римо-католицьких угорців не була публічною, однак спроба кальвіністських угорців заснувати незалежну церкву викликала значний спротив. Позиція американських церков полягала в тому, що іммігранти повинні були бути «навернуті у християнство», що фактично означало «бути американізованими». Угорські кальвіністи вживали вино, а не сік, на причастя у Святвечір, що, до прикладу, для німецьких протестантів було гріхом, суворим порушенням. Ще одним порушенням було те, що кальвіністський пастор після відзначення Святвечора, що відбувалося шість разів на рік, сідав за стіл і пив трохи вина зі своїми прихожанами. Ця традиція продовжує жити в усіх кальвіністських селах Карпатського басейну і ніколи не переслідувалася, навіть за часів панування комуністичного режи-

му. Однак саме це стало однією з причин, чому американці в першій половині ХХ ст. вважали кальвіністських угорців майже єретиками. Доволі часто кальвіністські пастори-угорці, які закінчували університети в Оксфорді та Единбурзі, отримували догани від німецьких пасторів, які ламаною англійською застерігали їх від псування угорських дітей Америки шляхом вживання ними угорської мови [20, с. 178]. Одне із зібрань, присвячене заснуванню незалежної угорської кальвіністської церкви в 1922 році, було перервано поліціантами, які не лише застосували силу, але й висловили своє презирство до учасників: «Буде краще, якщо ви підете, прокляті більшовики!» [31, с. 6]. Принижена громада угорських кальвіністів не могла зрозуміти, чому їх, вихідців з країни з віковою історією розвитку християнства та найбільшим протестантським рухом у Європі, може вважати язичниками американська протестантська церква, яка налічує лише одну, щонайбільше дві сотні років. За цих обставин селяни-іммігранти з Угорщини (а також з інших країн Східної Європи) налагодили тісніші взаємозв'язки зі своїми церквами в Америці у новому, промисловому оточенні, ті їхні співвітчизники, які лишилися в материковій країні та переселилися до промислових центрів [16, с. 142]. Тому й не дивно, що церква відігравала провідну роль і стала інструментом організації культурного життя. Церква була споруджена на кошти, зароблені тяжкою працею, тому угорські іммігранти, свідомі свого становища на чужині, розуміли, що їх можуть вигнати із заводів, шахт та нічлігів, та ніяк не позбавити церкви, яка була лише їхньою [20, с. 34]. Традиційно церковну будівлю зводили з великим підвалом, який потім слугував центром збору громади. До сьогодні ці підвали є основною сценою розгортання життя угорської громади в Західній Пенсильванії. Національні свята відзначали саме тут, церковні пікніки та ярмарки проводили теж тут – саме тут громада організовувала застілля, коли жінки вчилися робити так звану «спіральну вермішель», з якої готують супи, а чоловіки гаяли час за грою в карти. Ця громада навколо церкви була феноменом, не знаним в Угорщині, де він не мав ні того значення, ні певних традицій, з ним пов'язаних. «Церква була всім.

Найбільшим, найважливішим організатором громади. Окрім неї, не було більш нічого. Коли відзначали угорське свято, за місце в кімнаті, де збиралася громада, треба було ще поборотися. Тепер вони всі геть порожні», – згадує літня вдова з Дукесну. Вхід у церкву прикрашала карта Великої Угорщини і портрет національного героя Лайоша Кошута. Трохи далі, у кімнаті, де збиралася громада, розташовувалася невелика сцена, і все було розмальовано в національні червоні, білі та зелені кольори. Стіни були прикрашені ілюстраціями з фольклорних творів та архівними фотографіями із життя громади. Зношеність цих речей вказує на те, що їхня підтримка в належному стані залишалася мрією останніх двох чи трьох десятиліть, для розвитку завжди не вистачало грошей. Десять років тому церкву відвідувало 60–70 осіб, сьогодні – приблизно 10–12. «Нещодавно я відспівував одного з найстаріших мешканців», – зазначає місцевий пастор, який протягом десяти років тримає прихід в Дукесну. «А яке тут було угорське життя!» – згадують літні угорці, зупиняючись і розмовляючи прямо посеред вулиці після церковної служби. «Це все було колись угорське», – зазначають вони англійською...¹⁶. Довкола церкви стоять поруйновані будинки, а навкруги живуть лише афроамериканці. Вони купили покинуті будинки за копійки¹⁷, розікрали будівлі церкви, яка нікому не належала. Зменшення кількості населення та масове переселення східноєвропейських трудових громад (куди входила також і угорська спільнота) розпочалися ще в 1960-х і досягли піку в 1980-х роках, коли майже вся сталеливарна промисловість була повністю згорнута. Населення МакКіспор-та зменшилося з 55 тис. у 1940 році до 24 тис. у 2000-му [23]. Найвищий рівень депопуляції відзначають у Хоумстеді [17] та Бреддоку [6], де протягом того самого періоду кількість населення зменшилася на 86 %, а також у Ренкіну [28], де спад чисельності населення склав 75 %. На цих спустілих територіях зростала чисельність афроамериканців, яка становила до 50 % від загальної кількості населення, а інколи аж до 66 %¹⁸. У Хезельвуді, колишній «малій Угорщині» Піттсбурга, простежується така сама картина. Як вказує жінка-пастор, нині вже жоден угорець не живе на вулиці, де розташовувалася перша у

Сполучених Штатах угорська кальвіністська церква; у 2006 році на цій вулиці відбулося три вбивства. Угорці та вихідці з інших східноєвропейських країн, сім'ї заробітчани переїхали чи вимерли, і сусідні будівлі перетворилися на нетрища. Навіть у розташований поряд угорський клуб відвідувачі заходять нечасто через страх стати жертвою насилля: рівень злочинності в цій місцевості настільки високий, що на вулиці не можна навіть залишити без нагляду авто. «Минулого року місцева поліція на шести патрульних машинах забезпечувала безпеку під час проведення спортивного турніру "Угорський м'яч" для того, щоб не покрали машини учасників та гостей прямо на вулицях», – згадує одна літня угорська жінка. З поселення та його околиць майже повністю зникли угорські ознаки. Закрито угорську римо-католицьку церкву, угорські магазини не працюють, угорські мешканці виїхали, полишивши своє угорське етнічне оточення, невдовзі вони влилися в американське населення метрополісів. Останній угорський ресторан, який ще лишився, розташований у старому будинку неподалік від залізничної дороги і промислового заводу в долині річки. Його господар докладав чимало зусиль, щоб створити автентичну угорську атмосферу, але насправді це просто невелика забігайлівка, яка не приносить прибутку. Він одружився з афроамериканкою і тепер намагається навчити свою доньку угорським танцям.

Піттсбург – багатонаціональне місто, де освічені угорці організували Угорське культурне товариство Західної Пенсильванії і проводили чудові лекції вечорами. Товариство припинило свою роботу в 1993 році через брак постійних зацікавлених.

У Західній Пенсильванії вже важко знайти сліди колишнього перебування угорської громади. У римо-католицьких приходах, зважаючи на об'єднуючу та космополітичну природу самої церкви, посади, які займали угорські священники, були згодом віддані іспанським, італійським та польським священнослужителям. Священники не угорського походження, звичайно, переймаються лише релігією, а не національно-культурними проблемами. Кальвіністська церква нині налічує близько десяти приходів у місцевості, але й вони на межі вимирання. Основна при-

чина, чому вони досі не зникли, полягає в тому, що угорські кальвіністи відчувають свою «належність до угорського коріння» через свою кальвіністську віру. У Центральній Європі вони постійно зіштовхувалися з тим, що ті, хто був кальвіністами, належали до угорської нації. Саме тому кальвіністська віра називається також «угорською релігією» в Трансильванії. Нам відомо навіть про випадок, коли в лікарняній анкеті одного угорського американця зазначалося «угорець за релігійною належністю» [20, с. 264]. Тож легко можна спрогнозувати, що протягом наступних десяти-п'ятнадцяти років більшість цих приходів припинить своє існування.

Угорці Західною Пенсильванії – це розрізнені особистості, які самостійно зберігають власну самоідентичність. І ця самоідентичність представлена окремими маленькими складовими: угорською кухнею, угорськими сувенірами, рисами характеру та нормами поведінки.

Я маю на меті в найближчому майбутньому дослідити отримані мною відомості щодо цього питання.

Література

1. A Memorial to the Coal Miners that Worked the Vinton Mine // Virtual Museum of Coal Mining in Western Pennsylvania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://patheoldminer.rootsweb.com/camvinton11.html>.
2. AMD&ART Project in Vintondale, Pennsylvania. AMD&ART Homepage [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amdandart.info/projectindex.html>.
3. Andrew Carnegie. Spartacus Schoolnet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USAcarnegie.htm>.
4. Balogh B. Gazdák és zsellérek. Gazdálkodási stratégiák Tápon. – Budapest, 2002.
5. Boros-Kazai M., Bódy P. Hungarian Community Life in Greater Pittsburgh. Hungarian Ethnic Heritage Study of Pittsburgh, Pennsylvania. – Pittsburgh, 1981.
6. Braddock // Wikipedia. The Free Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Braddock%2C_Allegheny_County%2C_Pennsylvania.
7. Braun M. Immigration Abuses. Glimpses of Hungary and Hungarians. A Narrative of the Experiences of an American Immigrant Inspector while on Duty in Hungary, together with a Brief Review of that Country's History and Present Troubles. – New York, 1906.

8. Carnegie Steel Company [Електронний ресурс] // Answers.Com. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/carnegie-steel-company>.
9. Chamberlin R. T. Notes on explosive mine gases and dusts, with special reference to explosions in the Monongah, Darr, and Naomi coal mines. – Washington, 1909.
10. Coan P. M. Ellis Islands Interviews. Immigrants Tell Their Stories in Their Own Words. – New York, 2002.
11. Creek J. Pennsylvania Darr Mine Explosion December 19, 1907 [Електронний ресурс] // GenDisaster. – Режим доступу : <http://www.gendisasters.com/data1/pa/mines/jacobscreek-mineexp-dec1907.htm>.
12. Csomán E. The «Verhovay Legend». – Рукопис.
13. Csomán E. Vintondale. – Рукопис.
14. Duquesne [Електронний ресурс] // Census 2000. – Режим доступу : <http://censtats.census.gov/data/PA1604220432.pdf>.
15. Feldman H. Racial Factors in American Industry. – New York, 1931.
16. Handlin O. The Uprooted. – Boston, 1951.
17. Homestead [Електронний ресурс] // Wikipedia. The Free Encyclopaedia. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Homestead%2C_Pennsylvania.
18. Jalso A. Two Envelopes. – Bloomington, 2004.
19. Jones M. A. American Immigration. (CHAC) The Chicago History of American Civilization. – Chicago, 1992.
20. Komjáthy A. A kitántorgott egyház. – Budapest, 1984.
21. Kriza I. Az életmód és kultúra változása az amerikai magyaroknál // MTA I. Oszt. – Közl, 1980. – N 32.
22. Kürti L. Elvégzetlen magyarságkutatás az Egyesült Államokban [Електронний ресурс]. – Magyar Tudomány. – 1999. – 8. – Режим доступу : http://epa.oszk.hu/00700/00775/00008/1999_08_11.html.
23. McKeesport [Електронний ресурс] // Wikipedia. The Free Encyclopaedia. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/McKeesport,_Pennsylvania.
24. Nagy K. Magyarok Amerikában [Електронний ресурс] // Korunk, 2004. – Червень. – Режим доступу : <http://www.korunk.org/oldal.php?ev=2004&honap=6&cikk=640>.
25. Puskás J. Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. // Régio. – 1991. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/02.pdf>.
26. Puskás J. Kelet-Európából az USA-ba vándorlás folyamata, 1861–1924 // Történelmi Szemle. – 1984. – N 12. – С. 145–164.
27. Puskás J. The Process of Overseas Migration from East-Central Europe. Its Periods, Cycles and Characteristics // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellofskiego. Prace Polonije. – 1981. – С. 33–51.
28. Rankin [Електронний ресурс] // Wikipedia. The Free Encyclopaedia. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Rankin%2C_Pennsylvania.
29. Reeves P. Ellis Island. Gateway to the American Dream. – New York, 1991.
30. Ross E. A. The Old World in the New. – New York, 1901.
31. Sebestyén E. Ki alapította? // Magyar Egyház. – 1937. – N 6.
32. Souders D. A. The Magyars in America. – New York, 1922.
33. The County's industrial cradle [Електронний ресурс] // The Vintondale Home Page. – Режим доступу : <http://www.nantyglo.com/vintondale.htm>.
34. Török I. Katolikus magyarok Észak-Amerikában. – Youngstown, 1978.
35. Várdy B. Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története. – Budapest, 2000.
36. Vardy B. S. The Hungarian-Americans. – Boston, 1984.
37. Várdy B., Várdy-Huszár Á. Újvilági küzdelmek. Az amerikai magyarok élete és az óhaza. – Budapest, 2004.
38. Vázsonyi A. The Cicisbeo and the Magnificent Cuckold. Boardinghouse Life and Lore in Immigrant Communities. Journal of American Folklore. – 1978. – N 2. – С. 641–656.
39. Vázsonyi E. A főburdos és a csodaszarvas // Valóság. – 1980. – N 3. – С. 89–97.
40. Vintondale, Pennsylvania [Електронний ресурс] // Wikipedia. The Free Encyclopaedia. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Vintondale,_Pennsylvania.

Примітки

¹ Зокрема, серед тих, хто наголошував на необхідності вивчення угорської громади Західної Пенсильванії, були Ілдіко Кріза та Ласло Курті [21, с. 252–271; 22].

² У 1922 році 427 тис. угорців з усіх 474 тис. проживали в північно-східних штатах, здебільшого в Нью-Йорку (95,4 тис. осіб), Огайо (88 тис. осіб) та Пенсильванії (86 тис.) [32, с. 55; цит. за: 35, с. 244].

³ Про види поселень угорських іммігрантів див.: [37, с. 195–205].

⁴ Я особисто зібрав багато таких прикладів, коли власники господарств, працюючи в Америці ще до Першої світової війни, на від-

стані допомагали своїм родинам і навіть поверталися назад до Угорщини [4, с. 68].

⁵ Протягом 2006–2007 навчального року я здійснював пошукову роботу у Відділі центральних євразійських досліджень в Університеті міста Індіана, штат Блумінгтон. Ці дослідження фінансувалися *Угорсько-американським стипендіальним фондом* для вчених (HAESF). Користуючись нагодою, хотілося б подякувати цій організації та Університету міста Індіана за підтримку моїх досліджень.

⁶ Мені дуже допомогли в роботі з архівними матеріалами та під час проведення польових досліджень, це, зокрема, директор Імре Берталан, у будинку якого в Лігоньєрі мені дозволено було проживати під час мого перебування в Західній Пенсильванії. Мою роботу значно полегшила допомога та поради, надані професорами Белою Варді та Ендре Ксоманом, а також пасторами *кальвіністського приходу*, що розташовувався поряд (пастор Данель Борсей, пастор Сандор Ялсо, пастор Ілона Комяти, пастор Пел Кловакс, пастор Йозеф Поста).

⁷ Мігай Береш (1872, Батево – 1955, Вінтондейл) та його дружина Етелка Орбан (1881, Батево – 1981, Вінтондейл).

⁸ Янош Береш навіть у віці 92 років згадує без зусиль імена власників господарств, які переїхали до Вінтондейлу з Батево: Пішта Тот, Карой Тот, Петер Тот, Мігай Вереб, Жига Йоббедь, Адам Антал, Пішта Гуйаш, Бела Тот, Шандор Сегеді, Пішта Надь. Більшість з них уже помирали.

⁹ У поселенні були баптистська, римо-католицька, православна церкви, а також церква угорських кальвіністів.

¹⁰ Детальніше про життя в цих нічлігах див. [36, с. 31–34].

¹¹ Найбільш популярними стравами у Вінтондейлі були кочоня (курячий холодець), курячий бульйон, фарширована капуста, тушкована картопля і гуляш зі свинини та яловичини.

¹² Починаючи з 1870 року, у щорічному звіті Пенсильванії про роботу шахт вказано 51 438 смертей унаслідок нещасних випадків, з яких 31 113 смертельні випадки сталися на антрацитних шахтах і 20 370 – на бігумних шахтах.

¹³ Фактично, сторона обвинувачення Асоціації імені Вільяма Пена, Братерська асоціація Верховей була заснована 28 шахтарями, які вносили кошти в розмірі 17 доларів 25 центів.

¹⁴ Цитату запозичено в Петера Береша.

¹⁵ Ця назва, найімовірніше, використовувалася для позначення неосвічених або мало освічених робітників переважно зі Східної Європи, які були голодними і не мали грошей.

¹⁶ За переписом населення 2000 року, 244 особи вказали, що мають угорських предків у Дукесні [14].

¹⁷ Методистську церкву в Дукесні з великою кімнатою для зборів громади було продано за 30 тис. доларів.

¹⁸ За результатами перепису населення 2000 року, 51 % мешканців Хоумстеда та 66 % населення Бреддока вказали, що вони афроамериканці. Див. також [6; 17].